

SZÁSZ FERENC

„ÉN ISTENEM, ÉN ISTENEM!“

„Én Istenem, én Istenem! miért hagyál el engemet?“ — fohászkodik Jézus a keresztfán, mielőtt — „ismét nagy fenszóval kiáltván“ — kiadná lelkét (Mt 27, 46, b; 50).

Mikor e jézusi imádság első két szavát választottam írásom mottójául, tisztában voltam azzal, hogy a vallásalapítóját istenítő vagy — jobbik esetben is — heroizáló hagyományos vagy szabadelvű kereszténység egyaránt idegenkedik a kétségeskedő, esendőségének hangot adó Jézus imájától.

Az idézett jézusi ima azonban — amely sokak számára kényelmetlennek tűnik-tűnhet — számomra most sokatmondó és termékeny kiindulópont: a krízis-helyzet negativitásában is hordozza és igazolja azt a lelkeséget, amelyet én a hit és vallás fundamentumának tartok: az Isten és ember személyes létközösségét.

1) Az „én Istenem“ — véleményem szerint — a „mi Atyánknál“ is elsődlegesebb premissza a hit tárgyának vizsgálatában akkor, amikor nem a (többé-kevésbé tételes) vallásos, hanem hitbeli meggyőződésünkről kívánunk vallani. Az „én Istenem“ a vallásos tapasztalat intimitásának olyan fokáról tanúskodik, amelynek hitelét a kétség nem csorbít(hat)ja, mert szervesen hozzá tartozik. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, az „én Istenem“-paradigma minden későbbi, tételes megfogalmazású hitvallás szilárd és maradandó magvát képezi. Szükszavúságában már elegendő kritériumot jelöl ki létünkre, rendeltetésünkre és hivatásunkra vonatkozóan (amikor Istent személyes valóságunknak állítja), anélkül azonban, hogy azok elfogadására vagy megtagadására vonatkozna, s ezzel személyes szabadságunkban korlátozna.

Az „én Istenem“ bizonyága és kétsége az az egzisztenciális lemezelenedés és kiürülés, amely arra készítet(het), hogy hitünkről vallva „felfedjük“ és ezzel „eláruljuk“ Istenünket és önmagunkat, a jézusi imádság újrafogalmazásával jár együtt, amelyben a kérdés most már így hangzik: „én Istenem, én Istenem, miért hagyalak, hagytalak el téged?“

Ez a kérdés most is aktuális: miért vállaltam, vállalom azt, hogy hitemről, Istenemről nyilvánosan valljak?

Talán azért, mert előbb-utóbb — valamilyen különleges élethelyzetben — úgyis rákényszerülnék erre. Ha most megpróbálom „körüljárni“, „körülírni“ az „én Istenemet“, szükséges és üdvösséges dolgot cselekszem. Es — ha az „én Istenem“ csak részben is emlékeztet a „te Istened“-re és külön-külön vagy együtt emlékeztetnek a „mi Atyánk“-ra, — hasznosat is: megerősödöm-megerősödünk abban a reményben, hogy hitünk cezurái, kétséges perceink után visszatalál(hat)unk Istenhez, ön-

magunkhoz és egymáshoz. Ha 'a hit Isten ajándéka, a róla való vallás ránk nézve néha kötelesség, az ajándék viszonzása, ha úgy tetszik.

Most (csak) játék, bűjóska, erőpróba: igazi veszély-töltet nélkül.

Adyt idézném: „Még megtréfál az én Istenem, / A régi tromfot visszaadja: / Elszökik tőlem virradatra, / Velem van egész éjszakán. // Jön néha-néha egy jó napom, / Mikor egész valóját látom, / De soha-soha napvilágon. / Velem van s mindig éjszakán. / . . . / Az Istenem, tréfás Istenem, / Vajjon miért csak éji árnyék? / Fény-nyomában szívesen járnék. / . . . /“. (Az éjszakai Isten).

Isten fény-nyomának keresésében kínálom hát a játékszabályt: a címbe-foglalt „én Istenem“ — amikor tárgyunk megközelítésének és megragadásának lehetőségére és lehetetlenségére utal, egyben „módszertani“ fogódzól is szolgál(hat).

Konszenzusra kell jutnunk: vállaljuk az önmutogatás cseppet sem kellemes feladatát, amely az olvasóra a tapintatlan „leskelődés“ semmivel sem hízelgőbb ódiúmát vetíti. Ha kitartunk vállalt szándékunk mellett, oldja gátlásainkat a bármikor szerepsere lehetőségének szabadsága, a tárgyunkhoz (= vallok) és önmagunkhoz való ironikus és önironikus viszonyulás.

Műfajunk se a megszokott. Nem tanulmány, nem prédikáció, egyszerűen „szöveg“: az ikono-, a szakrális és profán határmezsgyéjén megkísérelt „deo-gráfia“.

2) Ma már hozzávetőleges pontossággal se tudnám felidézni, meghatározni, mikor bukkant fel bennem először Isten eszméje, gondolata. Nevét minden bizonnyal első szavaim közé sorolhatom (édesanyám unokájának is „összekulcsoltatta“ már a kezét). Csak arról vannak bizonytalan és ezért nem releváns emlékeim, hogy beszéltek nekem Istenről, s én átvettem ezt a beszédet és amit fedett.

Az Isten-élmény egyszeri és megismételhetetlen tapasztalatáról így nem számolhatok be, mai tudásom arra szorítkozik, hogy nem (arra sem) emlékszem: valaha is komolyan kételkedtem volna Isten valóságos voltában és létében.

Igaz, mielőtt még „elhinném“ magam vagy magam „hinném el“, azt is be kell vallanom, hogy Isten jelenlétének világos tudata és megingathatatlan, kétségbevonhatatlan érzése is ritka osztályrészem. Isten felszívódik, beolvad, elrejtőzik mindennapi életemben, életérzésemben, tudatomban, de ez sohasem hatott különösebben bénítóan rám, nem ejtett kétségbe: ha Istenem megtapasztalásának hite néha nem funkcionál, zavaros, homályos, létem otthonosságának érzését ez (még) nem rombolta szét. (Az utóbbi időben néha arra gyanakszom, hogy hitem „némaságában“, metafizikai érzékenységem megtompulásában, a „szakmai“ rutin a ludas: annak az áldozata vagy kivételezettje vagyok, hogy a „szentélyt“ papként, a kisajton keresztül közelíthetem meg: „beavatott“ mivoltom távolította el tőlem Istenemet.)

Tény: metafizikai érdeklődésem „az én Istenem“ iránt sohasem volt különösebben jelentős, s mára szinte teljesen kialudt. E téren a teológiai tanulmányok se hoztak különösebb változást „közömbös érdeklenségemben“.

Isten egysége, szellem volta olyan evidenciák számomra, amelyek logikailag alátámasztják, magyarázzák, kifejezik hitemet, de belső tartalmára nézve irrelevánssak. Politeizmus és monoteizmus, idolatrizmus és szpiritualizmus: e fogalmak számomra fölöslegesek, amikor az „én Istenemről“ van szó. Még az Isten személyének egysége körül fel-fellángoló

unitárius szenvedélyesség és bizonygatáskényszer sem érdekel különösebben, megmosolyogtat: mi értelme nyitott, lengő szárnyú kapukat döntetni, bármerre is nyíljanak azok? Amikor ilyen tárgyú beszélgetések vagy viták akaratlan tanúja vagy résztvevője vagyok, az az érzésem, hogy a szkizofrénia „szelleme“ kerülget, s személyiségzavarainkat „megteoretizálva“ arra akarjuk Istent rávenni, vegyen részt Ő is a hajcihőben s vállalja át tudathasadásos állapotunkat. Az „én Istenemhez“ való unitárius kötődésem nem antitrinitárius „múltunk“ remineszcenciáját, kísértetét jelenti, nem kisebbségi komplexusaink agresszív elpalástolását (lásd: „egy az Isten!“ — először, másodsor, harmadszor! — ki meri — „hányat mondasz te?“ — alapon, túllícitálni?!): Isten egysége számomra egyszerűen az „én Istenem“ egyetlenségét jelenti, aki mint ilyen abszolút személyes szellem(em), hitem valósága. Az „én Istenem“ énem és az Ő (te) önazonosságát hordozza, s így létem legfőbb bizonyossága. Ő az egyedüli, akinek a halála számomra felfoghatatlan és elképzelhetetlen, míg a magam halála csak felfoghatatlan, de nem elképzelhetetlen, s legdrágább szeretteim haláláról álmodni is szoktam néha.

„Metafizikámnak“ ezzel vége is: szeretek felébredni álmaimból. Isten minden jelzője közül a legszebbnek és a legkifejezőbbnek az „élő“-t tartom, az „én Istenemről“ ez mond számomra a legtöbbet.

Mennyire fontos az „én Istenem“ számomra? — kérdezhetem — kérdezhetitek ezek után?

Isten szentsége, mert végső soron erről van szó, megérintett, de végletes tapasztalataim ezzel kapcsolatban sincsenek. Elsősorban a félelemben érzékelem.

Abból következtek most erre, hogy éneket jó adag profanitással bátyáztam körül, felkészültem a megelőző támadásra, s néha tetten érem magam, amint „kilövék“ Isten felé egy-egy szentség-elhárító lövedéket, ellen-rakétát. Nem érzem magam cinikusnak, legalábbis az „én Istenem“-mel szemben nem, de ha bejön egy-egy „poén“, hajlamos vagyok Isten antropomorfizálására, szentségének „megfúrására“. Jó kedvre akarom deríteni az „én Istenemet“? Mulattatásával lekenyerezni? Nem tudom, de a köznapi vallásosság kliséiből kiszakadva (mintha untatnánk Őt!?) személyes mitológiám meghittségében szeretek előtte ironizálva „improvizálni“ hitemről. Öncélú (ön)tetszelgés volna ez, vagy éppen az ellenkezője: öntudatlanul felállított, de ösztönösségében nagyon is célzatos „Isten-csapda“, provokáció, hogy „tetten érjem“ Őt? Majd kiderül egyszer, de a félelemtől és a jó szándékról az (is) árulkodik, hogy e profán megnyilvánulásból, játékból hiányzik az agresszivitás: nem szoktam káromkodni, káromolni az „én Istenemet“. (Arra gyanakszom, hogy a hivatalos, kötelező imádkozás kényszere váltotta ki ezt a „perverz“ hit-megnyilatkozást is. Időről időre és alkalomról alkalomra „tanúk előtt“, „szó-vivőként“, „hangosan“ kell beszélgetnem Istennel, hiszen e képтелenségért „fizetnek meg“ s ezt csak külső, megtanult és begyakorolt sablonok, sémák és automatizmusok segítségével tehetem. Meg kell védenem magam s talán így védekezem. Sokáig félttem és ma is félek néha, hogy egyszer nem fog menni a nyilvános imádkozás, „belesülök“. Eddig még nem sütem bele, lelkelem és az „én Istenem“ hallgatnak a külső indítás impulzusára, elég kimondanom nevét, hogy a belső szöveg megelevenedjen és átfedje a külsőt, kialakuljon valami, aminek „töltete“ van. Imádságom rezonanciáját ezért fogom fel az „én Istenem“ titkos üzenetének, „hivatalomban“ való megerősitésemnek, ha úgy tetszik, szentsége örömet hordozó megnyilvánulásának.)

Mégis, megpróbálva összegezni e szeszélyeser kanyargó önvallomást, az „én Istenemnek“ nincs köze a metafizika Isten-spekulációihoz. Hitem közérzetéhez tartozik: megvagyunk külön-külön és együtt is. Ő nem háborgat a kétséggel, és én sem igyekszem tolakodó kíváncsiságomban megzavarni Őt. Nem bántjuk egymás köreit. Remélem, ha „baj lesz“, majd bebizonyosodik, hogy köreinkről van szó és nem külön világaink közömbösségéről vagy egymástól való eltávolódásáról. Addig, mert éppen elég baj van „kint“, Adyval együtt ajánlottam fel néki a fegyverszünetet. „Istenem földben, fűben, kőben, / Ne bántsuk egymást mostanában: / Sokat járok a temetőben. / ... / Szeress engem, ha tudsz szeretni, / Szeress engem, mert, jaj, utálnak / S olyan jó szeretettnek lenni. / Szeress engem s ölelj át szépen, / Mi, hajh, cudar világot élünk / S kenyértől függ az üdvösségem“ — mondom a költővel (Szeress engem, Istenem), s amíg a válasz a béke, igyekszem, hogy botorul meg ne háborítsam azt.

A kijelentésben úgyis csak Isten kezdeményezhet, nincs miért türelmetlenkednem.

Az égő csipkebokor (bokrom) nem lángol, melegít: olyan nosztalgiaaként él bennem, mint az első szerelem: ma már nem tudom, én akarom-e Őt vagy ő engem? Mindegy: a vágy megtalálta tárgyát és kioltotta önmagát: hitem (hitetlenségem) valóságos (látszólagos) békéjében élek. És a békére nincs alternatívám, hála... az „én Istenemnek“!

Elég bátor volnék-e a jézusi kérdés kétségének felismeréséhez és ki mondásához, ha úgy érezném, hogy Istenem elhagyott? Nem tudom. Remélem, hogy „én Istenem“ erőt ad majd hozzá.

3) Ha hitem vallatása közben metafizikai Isten-képem „megrajzolásánál ennyire kísértett a szubjektivizmus, mennyivel inkább kiszolgáltatottja vagyok most, amikor ki is kell „színeznem“ a felszínre hozott, bennem eltemetett „Isten-arcot“ (Reményik Sándor)!?

A „hol van a te Istened?“ kérdése után a „ki, milyen a te Istened?“ még nehezebbnek és lehetetlenebbnek tűnik.

Unitarizmusunk, Jézusi gyökeréhez ragaszkodva, Isten személyiségét az atyaságban határozza meg, a földi „szülő-gyermek“ analógiát tágitja szellemivé és egyetemessé, így fejezve ki — az antropomorfizmus legvégsőkig kitolt határán — Isten személyfölötti személyiségét.

Számomra is Isten atyasága fejezi ki azt a maximumot, amit az „én Istenemről“ el tudok mondani. Az „én Istenem“ = az én teremtő és gondviselő Atyám, akihez hasonlítok és akitől különbözök, akitől függök s aki függőségemből felszabadít(hat) vagy sem.

Ezért sajnálom a személytelen isteneket valló hitek „árváit“ sorsuk hideget árasztó transzcendenciájában és a dogmatikus hitűeket, akik a kiszolgáltatottság prostituáltjaiként nyújtják ki kezüket az éppen soros „én Istenük“ után. Sajnálatomat nem a felekezeti felsőbbrendűség gőgje generálja, hiszen ahhoz a hitnek semmi köze, hanem épp az „én Istenemnek“ az a megtapasztalása, hogy nem a vallása, hanem a hite boldogítja és tartja meg az embert. Az „én Istenem“-hit nem tűri az ellenőrzést és az előírást, még az öncenzúráát sem: ha ilyen kísérletet tapasztal, elmenekül, kioltja magát, árván hagyja úgy alanyát mint tárgyat.

Hitem önmagából állítja Istenemről azt, hogy Ő szeretet, habár Jézus nélkül valószínűleg nem jutottam, jutott volna el odáig, hogy Őt atyának állítsa.

„Az én Istenem“ szeretet-lényét különösen azóta érzékelem a szülőiségben, s még közelebről az apaságban, amióta magam is apa vagyok és gyermekemhez fűző érzéseimben, viszonyunkban, naponta fedezem

fel a szeretetnek azelőtt sohasem gyanított, számomra ismeretlen gondolati és érzelmi gazdagságát és megnyilvánulási formáinak végtelen sokszínűségét.

Eppen ezért nem mondhatok le róla, hogy figyelmeztessenek arra: Isten személyiségének megrajzolásánál még tovább kell tágítanunk az antropomorfizmus kereteit, hogy a szeretet külső és belső végtelenségét és személyességét a lehető legkevésbé csorbítsuk.

Ézért remélem, hogy nem az ellentmondás kényszere és a jézusi Isten-fogalommal való rivalizálás amúgy is nevetséges hiúsága vezet, amikor az „én Istenemet“ — bár elméletileg legalábbis, végtelen számú jelzővel illelhetném, — ez alkalommal „barátom-Istennek“ nevezem. Ha nem botránkoznak meg, amit a szeretet tartalmának meghatározásában tett kísérletemben az atyaság mellőzésével veszítünk, a barátság révén visszanyerjük.

Az atya fogalma transzcendenciálisabb, mint a baráté, vertikálisabb, tekintélyelvűbb. A teremtő és gondviselő szeretet hatalma ellenőrzése alatt tartja tárgyát, törvényei, parancsa (nemcsak lehetővé teszik) kijelölik szabadságának azokat a határait, amelyeket csak ellenszegülve, lazadva léphet át.

Az atyaság a legkifejezőbb a szeretet földi fogalmának körülírására, de ez nem jelenti azt, hogy (bár az egynemű, szervesen összefüggő egzisztenciák megkülönböztetésére, másságuknak kifejezésére és a köztük fennálló egyoldalú determináció leírására a legmegfelelőbb, a szeretet és az egzisztencia teljességét is képes felölelni) megszűnik kompromisszumnak lenni, amikor Istenről van szó. És az emberről, mert: a gyermek, különösen ha „problémás“ és nem sokat ad a külső tekintélyelvűsége, nemcsak felnőtt, fiúvá lesz, hanem fel is akar nőni, maga is „atyává“ akar lenni, s ez elkerülhetetlenül együtt jár a paternalista szeretet kétségbevonásával, a szabadsága elnyerésére tett (sikertelen?) kísérlettel.

Végso soron erről szól — talán a legszebb jézusi példázat — a tékozló fiú története is. Nem szükséges ismertetnem, mindnyájan ismerjük, az „atyát“ könnyen azonosíthatjuk Istennel, a „fiút“ önmagunkkal. Hadd sorakoztassak fel azonban a jól ismert történet mellé néhány lehetséges ellen-variációt. Pl.: az atya nem engedi el kérezkodő fiát; elengedi, de nem adja ki a fele vagyont, elejét veszi tékozlásának; kitagadja engedetlen gyermekét; a fiú nem tékozolja el a vagyont, gazdagon tér vissza; a fiú nem tér vissza stb., stb. A nagyobbik testvért is bevonva a lehetőségekkel való játszadozásba, számtalan „variáció“ lehetséges.

Természetes, hogy ezek erőltetettek és naívak, de a kérdés, amely mögöttük áll, talán nem az. Isten személyisége kapcsán, atyaságában, az foglalkoztat igazán, hogy lehet-e szcenárium-jellegű a szeretet, programozott? Mit kell értenünk a szeretet „hatalma“ alatt? Az igazság a szeretet „logikája“ vagy a szeretet az igazsága? Mi a szabadság tétje személyes létben?

A „barátom Istenem“ nem szeretne káromlás lenni, annak a váagnak a megfogalmazása, hogy a szellem genetikájában az ontológián túl az axiológiában is jobban „enyém legyen“ Isten, társam legyen, vagy, még inkább: társa lehessen, hogy a szeretetnek, amelyet iránta érzek, a szabadság legyen a közege és a jóság a tartalma.

A „barátom Istenem“ másként morális lény, mint az „atyám Istenem“. Igazságossága és irgalmassága nem külsőleg, a hatalomban nyilvánul meg, hanem lelkiismereteink szabad és önkéntes ozmózisában, egy olyan kapcsolatban, ahol a törvény, vétek és erény, büntetés, bűnhődés,

jóvátétel és jutalmazás nem szűnik meg és nem relativizálódik, hanem átminősül: az önkéntesség kizár belőle mindenfajta alá- vagy fölérendelést, megvalósul benne a „másság autonómiája“. A „barátom Istenem“ morális közérzetem meghatározójaként segít nekem megtalálnom és megtartanom önmagammat: legnagyobb „büntetése(m)“ az volna, ha elhagyna, mert ezáltal nem immorálissá, hanem amorálissá válnék s erkölcsön-kívüliként léten-kívülivé. „Barátom-Istenem“ szeretete (birtokosként és birtokoltként egyaránt) ezért a legtöbbet jelenti számomra: nélküle magamat sem szerethetem, személyiségem és egzisztenciám veszteném elvesztése által.

„Barátom Istenem“ múlandóságomban is megvigasztal és megtart, még akkor is, ha a földi halálban mindannyian az atyai, anyai szeretet erős, biztonságos támaszát áhítjuk.

Számomra a baráti szeretet is „ugyanolyan“ erős, mint a szülői; barátomra is nyugodtan rábízhatom az életemet, nem csalódhatom benne. Jézusra hivatkozva: „Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért“. (Jn 15, 13)

4) Befejezésül szabadjon megjegyeznem, hogy „vallomásomnak“ nem értem a végére: szerintem a „deo-gráfia“ sohasem érhet véget, a geo-gráfia boldog bizonyosságához, a „terra incognita“-k teljes felszámolásához Istennel kapcsolatban sohasem juthatunk el.

A kétség, a dilemma mindig kísérni fogja a hit bizonyosságait, a jézusi kérdés: „Én Istenem, én Istenem! miért hagyál el engemet?“ — örökké aktuális marad.

Bennem — ha nem számítom ide azt a kétségemet, hogy mindvégig nem Istenről, hanem magamról beszéltem — a kétség mégse ahhoz kötődik, hogy az „én Istenem“ elhagy(hatna), hanem ahhoz a félelemhez, hogy elveszít(het)em, elhagy(hat)om Ot, hogy egy nap majd magamtól kell megkérdeznem: „miért hagyta el a te Istenedet?“

E perspektívától megrettenve, elbátortalanodva, „gyermekké téve“, József Attilával keresem tovább az „én Istenemet“:

„Mint gyermek, aki bosszút esküdött / és felgyújtotta az apai házat / s most idegenség lepi, mint a köd / s csak annak mellén, aki ellen lázadt, / tudná magát kísérni, elfödött / arcát mutatni szabad mosolyának, — / oly reménytelenül erőlködök, / hogy könnyeimre: erényre találjak. / Világot hamvasztottam el szívemben / és nincs jó szó, mely megrikasson engem, / kuporogva csak várom a csodát, / hogy jöjjön el már az, ki megbocsát / és meg is mondja szépen, micsodát / bocsát meg nekem e farkasveremben!“ / (Mint gyermek. . .)

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

„KINEK MONDANAK ENGEM AZ EMBEREK?“

HOGYAN LATJUK MA JÉZUST?

Jézus és mi. Mi közünk van egymáshoz, a mai kor emberének az akkori kor emberéhez. Nem a múlté-e már Jézus, aki semmiképpen nem talál bele korunkba, sőt akinek lényege korunk lényegével egyenesen